

Fézer Tamás¹: Gondolatok az erkölcsi károkhoz kapcsolódó hozzátartozói igények megengedhetőségéről

A nem vagyoni (erkölcsi) károk megtérítésének problémaköre a polgári jog egyik legnehezebben megválaszolható kérdése. A Magyarországon alapvetően reparatív köntösbe bújtatott jogintézmény idegen a polgári jogi kártérítés megbomlott vagyoni viszonyok kiegyenlítését célzó rendelkezései körében. Az európai országok modelljeinek vizsgálata során is könnyen bebizonyosodik, hogy a nem vagyoni kártérítés az a terület, ahol a legszembetűnőbb eltérések tapasztalhatók az egyes jogrendszerek megoldásai között. A kiindulópont maga is vitás. A személyi és személyiségi jogok megsértése esetén lehetséges e bármilyen értelemben vett kompenzáció, elégtétel a jogaiban sérelmet szenvedett fél számára? Hogyan határozható meg, milyen egységes szempontok felállításával állapítható meg a kártérítés összege, mértéke? A definiálhatatlan és megfoghatatlan személyi kár fogalma további problémákat vet fel az igényérvényesítésekhez kapcsolódóan is. Annak eldöntése, hogy a felperesi pozícióban kizárólag a károsult szerepelhet-e, nem válaszolható meg sem hazánkban sem külföldön biztos alapokon nyugvó dogmatikai érvekkel.

Hozzá tartozói igényeken a jogtudomány azokat a felperesi igényhelyzeteket érti, amikor olyan személy kíván nem vagyoni kártérítés iránti igényt érvényesíteni, aki nem közvetlen áldozata a személyiségi jogot ért támadásnak. A jogtárgyat vizsgálva megállapítható, hogy a személyiségi jogok személyhez tapadnak, így a magyar polgári törvénykönyv rendelkezései alapján ezek nem örökölhetők, és - a kegyeleti jogok és a cselekvőképtelen személyekkel szembeni jogsértések áldozatainak speciális helyzetétől eltekintve – kizárólag a sérelmet szenvedett személy érvényesíthet igényt a jogsértővel szemben. Amennyiben azonban elfogadjuk azt az alapvetést, hogy a polgári jog valamennyi, felróható személyiségi jogi jogsértésre reagálni kíván a nem vagyoni kártérítés szankciójával, akkor az élethez való jogot sértő magatartásokra a civiljognak is válaszolnia kell függetlenül attól, hogy a megsértett jogosultság birtokosa e magatartás következtében már nem képes a bíróság előtt személyesen fellépni.

A hozzátartozói igények soha nem szerepeltek a Ptk-ban és ma sincsenek benne. Ezt a *sui generis*, nem vagyoni kártérítéshez kapcsolódó tényállást a bírói gyakorlat alakította ki. Az 1977-es törvénymódosítás² után a kérdés eldöntésére a következő Legfelsőbb Bíróság által hozott ítélet indoklása adott választ:

„Olyan esetekben, amikor a baleset folytán életét veszített személy hozzátartozójának az élete és a társadalmi életben való részvétele tartósan vagy súlyosan megnehezül, a változott körülményekre tekintettel részére nem vagyoni hátrányok csökkentése, illetőleg kiküszöbölése végett kárpótlás megítélése is indokolt lehet.”³

Ez a megközelítés - igazodva a nem vagyoni kártérítés tényállásához - a halál tényére, a halál folytán fellépő gyászra, fájdalomra való hivatkozással nem ismerte el a kártérítési igényt.

A 16. számú irányelv már kifejezetten említi a hozzátartozói igényeket, ám csak a közeli hozzátartozók számára ismeri el ezt a jogot, megkövetelve azt a szükségtelen többlettényállási elemet, hogy a halál következtében a hozzátartozónál valamilyen kóros elmeállapotnak kell kialakulnia. Az esetek döntő többségében a bíróság indoklásában mindig valamilyen, az átlagos gyászon túlmutató fájdalmat, nehézséget kívánt felmutatni. Egy esetben a 32 évesen

özvegyen maradt felperes, aki három kisgyermeket nevelt, azért kapott nem vagyoni kártérítést, mert a bíróság szerint házasságkötési esélyei 3 gyerekkel szinte kilátástalanok, valamint a halál hatására gyakori idegösszeroppanások gyötrik.⁴

A 21. számú irányelv az igény megítélésénél elegendő oknak találta annak igazolását, hogy a hozzátartozó elvesztése negatív társadalmi hatást váltott ki. Közvetlenül a nem vagyoni kártérítést szabályozó Ptk. szakasz megsemmisítése előtt született ítélet a szülőjét elvesztő kiskorú gyermek javára már modern szellemben ítélte meg kártérítést. A bíróság indokolásában kifejtette, hogy a hozzátartozói igények megállapításának nem előfeltétele a kóros elmeállapot. Azt kell vizsgálni, hogy a káresemény milyen negatív hatást gyakorolt a hozzátartozóra, hogyan befolyásolta annak életét. Kiskorú gyermek esetén a szülők elvesztése pótolhatatlan veszteség, mely minden további hátrány igazolása nélkül kártérítési kötelezettséget keletkeztet a jogsértő oldalán.⁵

A jelenlegi helyzet az 34/1992-es AB határozat nyomán alakult ki, amely kimondta, hogy a hozzátartozói igények a nem vagyoni kártérítés *sui generis* tényállását képezik, és a hozzátartozó személyiségi joga közvetlenül és közvetve is sérülhet általa, hogy hozzátartozóját elvesztette. Napjaink jogalkalmazása azonban még mindig azokban az esetekben ítél meg gördülékenyebben nem vagyoni kártérítést a hozzátartozó javára, ha valamilyen külvilágban is érzékelhető hátrány igazolható az eljárás során.⁶ Ezt a felfogást példázza, hogy még 2001-ben is született ítélet, mely indoklásában a következőket hangsúlyozza: „A közeli hozzátartozó elvesztése miatt a nem vagyoni kár megítélése nem kizárt, szükséges azonban a hátrány bizonyítása.”⁷

A hozzátartozói igények tehát semmiképpen nem jelentenek klasszikus értelemben vett jogutódlást sem anyagi jogi sem perjogi szempontból. Az igényt érvényesítő hozzátartozók nem azon az alapon követelhetnek kártérítést, hogy hozzátartozójukat valamilyen kár érte, hanem saját személyiségi jogaik sérelmére hivatkozva. Ennek megfelelően a bírói gyakorlat kezdetben csak a hozzátartozó halála esetén látta a kártérítés megítélését indokoltnak.

Az áttörést a Legfelsőbb Bíróság 1986-ból származó korszakalkotó ítélete jelentette, mely a sérelem elszenvédőjének halála hiányában is megítélte hozzátartozó részére kártérítést.⁸ A tényállásban a férjet baleset miatt ért súlyos sérülés következtében nyújtott be a feleség kártérítési igényt a házastársi kapcsolat elnehezítésére hivatkozással. A bíróság ítéletében a házasság örömszerző funkciójának csorbulását állapította meg, mivel a baleset következtében a férj nemi szerve károsodott. A Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy a közvetlen és a közvetett károsodás megkülönböztetésének nincsen elvi jelentősége, és az egyetlen vizsgálandó szempont az, hogy a házastársak közötti nemi kapcsolat lényegesen hátrányos megváltozása a házasságot tartósan és súlyosan megnehezíti e. Az ítélet már jóval az 1992-es AB határozat előtt általános személyiségvédelmi funkciót adott a nem vagyoni kártérítésnek, leszámítva természetesen azt a tényt, hogy a korabeli jogszabályi előírásokkal nem helyezkedhetett szembe, így a tartósság és súlyosság szükségtelen kritériumait már a jogalap megállapításánál is az értékelés körébe vonta.

A hozzátartozói igények elbírálásánál figyelembe kell venni, hogy valamennyi személyiségi jog azonos értékű, köztük jogcím szempontjából nem lehet különbséget tenni. Ma már nem csak a testi sérülések adnak alapot a nem vagyoni kártérítés megítélésére, hanem minden személyiségi jogsértés következtében előállt pszichés károsodás is megfelelő jogcímet jelent. A hozzátartozói igények hazai bírói gyakorlata jellemzően a következő személyiségi jogok csorbulása során fogadta be a keresetet:

- családban való nevelkedéshez, családi együttéléshez való jog
- harmonikus, kiegyensúlyozott családi életéhez való jog
- egészséges személyiségfejlődéshez való jog.

Az ítéletek között találunk olyanokat, melyek súlyos károsodást elszenvedett gyermek szüleinek adják meg a kártérítés lehetőségét, olyanokat, melyek gyermekek szülei elvesztése folytán előállt pszichés zavarát látják kellő indoknak a nem vagyoni kártérítés megítéléséhez.⁹ Az egységesítés azonban várat magára. A törvényhozó egyelőre nem kívánja Magyarországon kodifikálni a hozzátartozói igényeket. Az új Ptk. tervezetében sem szerepel erre vonatkozóan semmilyen rendelkezés. A szabályozás azonban szükséges, mert a bírói gyakorlat még mindig nem egységes a kérdés tekintetében. Az elmúlt tizenöt évben találkozhattunk olyan ítélettel, amelyik az egyetemi tanulmányainak abbahagyására kényszerült, terhesen özvegygé lett asszony számára nem biztosította a nem vagyoni kártérítés lehetőségét¹⁰, vagy olyannal, amely arra hivatkozással utasította el a hozzátartozó igényét, hogy a társadalmi életben hátrányt nem szenvedett el, mivel korábban nem élt társadalmi életet¹¹. Ezek a példák is alátámasztják, hogy a törvényi szabályozásra, valamint a Legfelsőbb Bíróság jogalkalmazást orientáló állásfoglalásaira nagy szükség lenne ezen a téren is.

Az európai államok jogalkotása és bírói gyakorlata számos megoldást dolgozott ki a hozzátartozói igények kezelésére. Találkozhatunk a kodifikált elutasítástól kezdődően a kifejezett elismerésig mindenféle variációval. Az eltérő modellek a következő főbb kérdésekre alapozva építik fel koncepciójukat:

- Az adott jogrendszer elismeri e a személyiségi jogok megsértése esetén más személyek számára az igényérvényesítés lehetőségét.
- Az okozati összefüggés relevanciája.
- A hozzátartozói igények sui generis kárigényeknek minősülnek vagy származtatott igények.
- A megítélhető összegek nagysága korlátozott e hozzátartozói igények esetében.
- A „hozzátartozó” fogalmába tartozó személyek köre.

A német jog a hozzátartozói igényeket nem ismeri el. Kizárólag az *Immaterialen Schaden* jogintézményén keresztül van lehetőség a személyiségi jogsértés következtében elhunyt személy hozzátartozóinak vagyoni „károkat” megtéríttetni a károkozóval. Ide tartoznak a temetési költségek, a tartásdíj összege vagy a családfenntartó elvesztése miatti bevételkiesés.

Franciaországban a hozzátartozói igények terén a bírók alakítják a jogot. A jelenlegi joggyakorlat alapján az erkölcsi kártérítés alapot szolgáltat a hozzátartozóknak arra, hogy a szerettüket ért jogsértés és saját fájdalmaik közötti okozati összefüggés bizonyítása esetén kártérítést követelhessenek a jogsértő féltől. A francia jog sajátja, hogy az igények kumulálhatók, így az okozati összefüggés megléte esetében akár igen távoli rokonok egymás mellett is részesülhetnek a kártérítési összegből saját jogaik megsértésére hivatkozva.

Az angolszász megoldás alapjaiban különbözik a kontinentális felfogástól. Az 1846-ban elfogadott *Fatal Accidents Act* rendelkezett először vagyoni károk megtérítéséről a hozzátartozók számára. 1976-tól kezdődően a törvény alapján meghatározott alanyi kör (jegyes, hajadon gyermek esetén a szülő) az elvesztett rokon után fix összegű kártérítést követelhetett a jogsértőtől. Az angol jog megengedi továbbá, hogy ha a bíróság előtt bizonyítják azt is, hogy a sérelem következtében más hátrányokat, lelki vagy fizikai megrázkódtatásokat éltek át – függetlenül attól, hogy hozzátartozójuk a jogsértés után elhunyt

e vagy sem -, akkor saját jogon, közvetlen áldozatokként az arra irányadó feltételek szerint érvényesíthetnek nem vagyoni kártérítés iránti igényt a szabott összegű kártérítést meghaladóan. Az angolok sajátos jogértelmezése következtében nem a rokoni tényező a döntő elem a felperes perbeli legitimációjának vizsgálata során, sokkal inkább az az érzelmi kapocs, mely az igényérvényesítőt a közvetlen áldozathoz fűzte. Így akár az eltartó vagy jó szomszéd is részesülhet saját jogán erkölcsi kártérítésben.

Sajátos felfogást érvényesít az 1992-ben elkészült *holland* polgári törvénykönyv. Hosszas kodifikációs vita után végül a törvénykönyv készítői elvetették a hozzátartozói igények megengedhetőségének ötletét. A kifejezett tiltás ellenére azonban a bírói gyakorlat a híres *Taxibus* eset alapján kimunkálta azokat a feltételeket, amikor mégis erkölcsi kártérítést követelhetnek a sérelmet szenvedett fél hozzátartozói. Ennek megfelelően a hangsúly a *sui generis* igényeken van. A hozzátartozónak ugyanis azt kell bizonyítania, hogy a jogsértés olyan súlyosan és közvetlenül érintette őt is, hogy annak következtében – ha a külvilágban nem is mindig megjelenő módon – maga is a jogsértés közvetlen áldozatává vált. Ennek igazolásához olyan speciális körülmények fennforgása szükséges, mint például a szemtanúi minőség, orvosilag igazolható sokkhatás vagy más kóros elmebeli elváltozás. A *Taxibus* esetben egy kislányt halálra gázolt egy taxi. Az anya ért először a helyszínre, aki abban a hiszemben, hogy lánya túlélte a balesetet, rögtön mentőt hívott. A segítség kihívása után szembesült a halál tényével, miközben a gyermeket próbálta légzését megkönnyítő pozícióba helyezni.

A *belga jog* a taxációs rendszert érvényesíti, és kizárólag a hozzátartozó halála esetén ismer el fix összegű kártérítést. A gyermek, a szülő és a házastárs 10.000.- EUR összegű kártérítésre tarthat igényt. Ehhez pusztán rokoni minőségük igazolása szükséges.

Véleményem szerint a *magyar polgári jogi rekodifikáció* során mindenképpen szükséges a hozzátartozói igények törvényi elismerése, és nem kizárólag a halállal járó jogsértések kapcsán. Ezek az igények *sui generis* igényeket kell, hogy képezzenek, így az igényérvényesítő fél esetében ugyanazon feltételeket kell bizonyítani, mint a sérelemdíj esetén. A hozzátartozói minőség és elnevezés helyett - az angol megoldással egyetértve - célszerűbb lenne a másodlagos vagy közvetett áldozatok terminológia használata, mely jelölné, hogy nem a rokoni kapcsolat a döntő az okozati összefüggés bizonyítása szempontjából, sokkal inkább az az érzelmi kapocs, amely az igényérvényesítőt a közvetlenül sérelmet szenvedett félhez kötötte. Ez a szűrő kiiktatná az automatikus igényérvényesítéseket, és lehetőséget biztosítana a cizelláltabb, a jogintézmény célját megfelelően szolgáló jogalkalmazásra. A párhuzamos igényérvényesítés kérdése ebben az esetben nem jelentene problémát, hiszen a sérelemdíj iránti igények egymástól függetlenek, valamennyi fél saját jogán, saját személyiségi jogának megsértésére hivatkozva érvényesítheti azokat. Ebben a koncepcióban szükségtelenné válik a megítélhető összeg limitálása is.

¹ A szerző a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszékének egyetemi tanársegédje

² 1977. évi IV. törvény

³ BH 1980. 243.

⁴ Lábady Tamás: A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban; ELTE JTI 1986 126. o.

⁵ BH 1992. 318.

⁶ BH 1994. 131. I. A házastárs elvesztése következtében kialakult rokkantságot eredményező kóros elmeállapot esetében megállapított nem vagyoni kártérítés.

⁷ BH 2001. 14.

⁸ Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 20 822/1986.

-
- ⁹ Legfelsőbb Bíróság P.törv.III.20.597/1989.
¹⁰ Szolnok Megyei Bíróság 2.Pf.20.984/1988.
¹¹ Nyírbátori Városi Bíróság P.20.944/1990.